

---

## PETOOKTOBARSKA KULTURNA REVOLUCIJA

---

BORIS BUDEN

Što se dogodilo petog oktobra u Beogradu? To pitanje čini se da nema smisla. Samo dan nakon što su demonstranti na juriš zauzeli jugoslavenski parlament i zgradu TV-Srbije – u trenutku kada je ishod čitave akcije bio još sasvim neizvjestan i kada se naveliko strahovalo od protuudara vlasti – međunarodna je javnost izgleda već znala kakav je historijski karakter tog događaja.

Španjolski premijer Aznar, njemački predsjednik Rau, Tony Blair za posjeta Warszawi, Clinton u Washingtonu i najvažniji svjetski mediji oduševljeno su pozdravili rušenje Miloševića – kao završni čin istočnoevropske demokratske revolucije. Povijesni i politički proces koji je započeo krajem sedamdesetih sa Solidarnošću u Gdanjsku, kulminirao padom berlinskog zida ujesen 1989, napokon je oktobra 2000 dovršen u Beogradu, gdje je demokracija u jednoj zakašnjeloj – ali ne zbog toga i manje autentičnoj – revoluciji napokon odnijela pobjedu nad totalitarizmom. Padom Miloševića, da citiramo Joschku Fischera, „pala je zadnja cigla Zida”.

To je danas na demokratskom Zapadu dominantno objašnjenje onoga što bi trebalo biti historijsko značenje beogradskog oktobra. Gotovo istodobno s ovom strelovitom refleksijom uslijedili su ukidanje sankcija, glasna obećanja financijske pomoći kao i konzekventna reintegracija Savezne Republike Jugoslavije i njenih predstavnika u sve važne institucije međunarodne zajednice, u prvom redu u Ujedinjene nacije.

Naravno, ova praktičko politička i pravna re/integracija omogućena je simboličkom: Srbi su se ponovo smjeli priključiti svijetu i Evropi, ali tek nakon što su zbacili Miloševića kao posljednjeg evropskog komunista. U razlici spram svih dotada-

šnjih događaja recentne srpske povijesti – rata u Hrvatskoj, opsade Sarajeva, Kosova – koji su u potpunosti bili isključeni iz evropske povijesti, kao nešto što pripada specifično balkanskom kulturnom identitetu te je stoga nepovijesno, nepolitičko, odnosno neevropsko, juriš naroda na Saveznu skupštinu i njeno zauzeće u potpunosti su priznati i prihvaćeni kao autentični trenutak suvremene evropske povijesti, kao rušenje jednog te istog evropskog komunističkog zida, povijesne barijere između sužanjstva i slobode. Tako su i Srbi, kao nacija-subjekt tog događaja, dobili svoju vlastitu ulogu u junačkoj priči o definitivnoj pobjedi demokracije nad komunističkim totalitarizmom. Riječ je u stvari o čitavoj jugoslavenskoj drami, toj „dekadi ludila” koja je sada retroaktivno reintegrirana u evropski povijesni main stream kao njegova doduše osobita i zakašnjela, ali zbog toga ništa manje autentična epizoda. Naravno, prava svrha ovog čina simboličke inkluzije nije samo reintegracija Srba i Balkana u Evropu, nego prije svega reinvenija evropskog političkog identiteta iz konačne pobjede demokracije nad njenim posljednjim komunističkim neprijateljem. Odsada nadalje ne postoji više nijedan ozbiljan izazov postojećem poretku, svi opasni antagonizmi su nestali, pretvoreni ili u nesretnu prošlost koju je demokracija pobjedonosno prevladala ili u patološkog Drugog nad kojim je napokon uspostavljena potpuna kontrola. Nad sretnom Evropom zavlada je dugo iščekivana normalnost. I čitav svijet ponovo izgleda jednostavan kao prije jugoslavenske katastrofe, neopterećen ideologijama, poviješću pa čak ni politikom.

68

Stoga nije nikakvo čudo da je takav svijet, stupajući na poprište jugoslavenskih ratova, puno krvi i leševa (prizor koji bismo trebali zamisliti kao scenu na koju Fortinbras stupa u zadnjem činu Hamleta), sklon vjerovati kako je tu na djelu moralo biti neko ludilo, neko patološko čudovište koje ni na koji način ne spada u današnju normalnost. Upravo je to izrazio Michael Benson\* komentirajući beogradski prevrat:

„Slušajući sinoć Koštuničin poduži interview na TV Srbiji najednom sam shvatio do koje mjere je ludilo prošlog desetljeća – ludilo koje je progutalo

---

\* U osnovi ovog teksta je polemika koju sam nedugo nakon oktobarskih događaja u Beogradu vodio s Michaelom Bensonom na Nettimeu, globalnoj mailing listi za takozvani net criticism. U proljeće devedeset devete, u vrijeme NATO intervencije u Jugoslaviji, Nettime se preko noći pretvorio u angažiranu političku tribinu na kojoj su sudionici iz čitavog svijeta razmjenjivali informacije i često polemičke stavove o ovom tada senzacionalnom političkom događaju. Slično se dogodilo i nakon 5. oktobra. Iznova je krenuo niz informacija i komentara među kojima je Bensonov bio svakako najistaknutiji i na neki način najartikuliraniji.

Michael Benson, pozicioniran istovremeno između Ljubljane i New Yorka, filmski je autor i pisac. Direktor je Kinetikon Pictursa, čiji je zadnji proizvod dokumentarac „Predictions of Fire”.

jednu cijelu državu i uzelo stotine tisuća života – bilo rezultat patologije jednog jedinog bolesnog, brtiljantno prepredenog i do kraja okrutnog čovjeka."

Iza ovako personificiranog uzroka jugoslavenske katastrofe nije teško naslutiti interes političke elite takozvanoga slobodnog svijeta. Pri tom nije prvenstveno riječ o najkomotnijem načinu da se ta elita, svaljujući svu krivnju na politički leš Slobodana Miloševića, oslobodi svake odgovornosti za krvavi raspad Jugoslavije. Bučno proklamiranje Miloševićeva pada u konačnu pobjedu demokracije ima drugu svrhu – ono potiskuje stvarni poraz te iste demokracije.

69 To na najbolji način potvrđuje komični nesporazum oko stvarnog učinka prošlogodišnje NATO intervencije. Dok Srbi vjeruju da je demokracija pobijedila usprkos bombardiranju, Zapad ponosito ističe da se to dogodilo upravo zbog bombardiranja. Prava istina je naravno, da demokracija uopće nije pobijedila. Ni Srbi, ni slobodni demokratski svijet još nemaju nikakvu jasnu ideju o tome kako da riješe kosovski problem na demokratski način, kao što ni za Bosnu još nema demokratskog rješenja. Na etnički očišćenom Kosovu uspostavljen je vojni protektorat; Bosnom vlada svemoćni guverner koji u svakom trenutku ima pravo suspendirati bilo koju odluku parodičnog parlamenta; takozvane suverene ustavne republike, nove nacionalne države proizašle iz bivše Jugoslavije, nemaju ni volje ni moći da procesuiraju svoje vlastite prononsirane ratne zločince; ekonomije koje danas trebaju deset, dvadeset ili više godina intenzivnog razvoja da bi postigle nivo koji su imale prije deset godina pod komunizmom kada su po mjeri kompatibilnosti i stvarne integriranosti u tadašnje kapitalističko tržište bile bez ikakve konkurencije istočnoevropskih zemalja na putu u Evropu; mir, naposljetku, koji se temelji isključivo na prijetnji izvanjske vojne sile, ... je li tako izgleda konačna pobjeda demokracije?

Daleko od toga da je bio totalitarna, tj. izvanjska prepreka razvoju demokracije, genij političkog preživljavanja u vremenima kada su povijesne mogućnosti njegove političke egzistencije izgledale odavno iscrpljene, ili pak jednostavno, patološki fenomen, klinički slučaj – da spomenemo samo neke od lica koje je dobio u zapadnoj javnosti – Slobodan Milošević je bio i ostao proizvod moderne demokracije same, izraz njenih imanentnih antagonizama. Odveć lako smo naime spremni zaboraviti da je njegova vladavina imala u osnovi demokratski karakter. Bio je predsjednik države koja je po svom ustavu bila pluralistička parlamentarna republika u kojoj je on dobio nekoliko slobodnih izbora, koje bi bio dobio i da ih nije falsificirao. Sve se je to događalo u okolnostima relativne medijske slobode, odnosno pluralistički artikulirane javnosti.

Michael Benson navodi odlomak iz teksta objavljenog u International Justice Watch Discussion List:

„Dakle, Sloba je bio i jest izrazito okrutan, ali valja ga shvatiti kao pripadnika klase komunističkih aparatčika čija je moć u Srbiji (i drugdje) sve više rasla nakon što je Tito 1972. očistio Partiju od jedne čitave generacije talentiranih srpskih političara (takozvanih liberala). Zanimljivo je da Koštunica, premda nikada nije bio stvarno komunista, predstavlja povratak te generacije. Nadajmo se da će se pojaviti uskoro i drugi talentirani ljudi iz tog razdoblja.”

Točno, Milošević je startao kao komunistički aparatčik, ali on danas ne skončava kao takav i on definitivno nije posljednji evropski komunista. Naprotiv, on je prije prvi evropski komunista koji je eksplicitno napustio jednu od esencijalnih dogmi komunističke ideologije – proleterski internacionalizam. A upravo je to bio ideološki temelj na kojem je bila zasnovana druga Jugoslavija (1943 – 1991) i na kojem su bili organizirani gotovo svi oblici političke i ustavne solidarnosti jugoslavenskih nacija i na kojem je naposljetku bio utemeljen i jugoslavenski Ustav iz 1974, ustav koji je Albancima dao tako široku političku autonomiju da je Kosovo gotovo steklo status republike – unutar Republike Srbije. Koštunica je bio taj koji je – zajedno s drugim profesorima prava, a ne zajedno s liberalnim srpskim političarima – kritizirao Ustav. Činio je to kao legalist, a to što je kritizirao bio je zakon utemeljen na komunističkoj ideologiji. Komunistički režim optužio ga je, kao i ostale profesore prava, za srpski nacionalizam i u tom konkretnom slučaju sigurno nije bio u krivu. Uostalom, legalizam i nacionalizam se međusobno uopće ne isključuju. Stoga nije nikakvo čudo da su nacionalistički profesori imali legalističke argumente na svojoj strani, dok je antinacionalistički režim raspolagao tek svojom komunističkom ideologijom, odnosno, u to vrijeme, s još uvijek dovoljno moći, zasigurno legitimirane masovnom podrškom naroda, da potisne kritičare, uspostavi svoj ustavni koncept i osigura Albancima kosovsku autonomiju.

Milošević dolazi na vlast više od deset godina kasnije. Ono što ga odlikuje među ostalim tadašnjim komunističkim aparatčicima nije nikakav komunistički dogmatizam. Naprotiv, on prekida s komunističkom retorikom i poteže nacionalno pitanje, sasvim u tradiciji legalističkog diskursa disidentskih profesora. Umjesto „bratstva i jedinstva” kao specifično jugoslavenske forme proleterskog internacionalizma, on zaziva povrijeđeno pravo srpske nacije. Umjesto klasne politike on vodi politiku identiteta. Njegov navodni komunizam otada nadalje nije ništa drugo do cinični pragmatizam. Koristi ga samo onoliko koliko mu treba da zadrži odnosno zadobije vlast.

Naposljetku, 1990. u Jugoslaviju je došla demokracija sa svojim slobodnim i pluralističkim izborima, ali bez ikakva koncepta političke solidarnosti koji bi mogao obaviti posao ranijeg proleterskog internacionalizma i tako ponovo povezati jugoslavenske nacije u jednu političku cjelinu. Ostatak je kontingencija dnevne politike, karakternih osobina pojedinaca i međunarodnog utjecaja.

To što sa Slobodanom Miloševićem napokon napušta povijesnu scenu nije komunizam nego tek jedan, epizodni simptom krize evropske demokracije koja je izašla na vidjelo u jugoslavenskoj tragediji i njenim protagonistima kao što je Milošević. Koncept demokracije koji ne može napustiti okvir nacionalne države doveden je na Balkanu do svog apsurdna. Upravo na jugoslavenskom pitanju – pitanju kako da se demokratski, na programu širem od nacionalne države, ujedinjene ljudi koji su već podijeljeni na političke nacije – taj se koncept očigledno suočio sa svojim imanentnim ograničenjima. To je veoma vjerojatno ona traumatska istina koju takozvani slobodni demokratski svijet pokušava potisnuti u svojoj euforičnoj glorifikaciji srpske demokratske revolucije koja je navodno odnijela pobjedu nad komunizmom kao svojim posljednjim ozbiljnim protivnikom. Problem o kojem je ovdje riječ zadobija svoje dramatsko značenje pred izazovom koji stoji pred novom Evropom u njenom pokušaju da konačno definira političku formu svog ujedinjena, pred izazovom političkog i pravnog značenja takozvanog „la finalité d'Europe”. A to je upravo sljedeća točka na dnevnom redu evropske politike.

Svođenje uzroka jugoslavenske ratne drame na patološki učinak pojedinca, u ovom slučaju Slobodana Miloševića, ime međutim još jedan važan aspekt. On je naime u imanentnoj vezi s tezom o beogradskom 5. oktobru kao konačnoj pobjedi nad komunizmom. Riječ je o načinu na koji pobjednička liberalna demokracija danas razumije totalitarne traume evropske i svjetske povijesti, prije svega nacizam i stalinizam. Upravo u tvrdnji da je Slobodan Milošević, kao komunist i patološki vođa, glavni krivac jugoslavenske tragedije zauzet je implicitno i jasan stav o uzroku koji je doveo do holocausta odnosno gulaga. Kao što je poznato, u tom pitanju postoje u osnovi dvije suprotstavljene teze. Prema jednoj, holocaust je u krajnjoj konzekvenci omogućen razvojem moderne civilizacije, tačnije tehnološkom racionalizacijom i općom birokratizacijom. On je proizvod, kao što je napisao Zygmunt Bauman\* „duha instrumentalne racionalnosti” koji je indiferentan prema moralnim vrijednostima. Gotovo identičnu tezu zastupali su i predstavnici Frank-

---

\* U ovom odlomku koristim se tekstovima „Modernity and Totalitarianism”, Luciana Pellicani i „Modernity, Libertarianism and Critical Theory: Reply to Pellicani”, Alexa Delfinija i Paula Picconea iz Telosa, No. 112, Summer 1998.

furtske škole vidjevši uzrok nacističkom totalitarizmu u svođenju uma na ratio. Za Horkheimera je fašizam „istina modernog društva”. Njegova i Adornova „Dijalektika prosvjetiteljstva” govori o barbarstvu kao sveprisutnom elementu moderne civilizacije. Za njih već je prosvjetiteljstvo totalitarno, kao što su za Marcusea moderna industrijska društva intrinzično represivna. Totalitarizam je za sve njih imanentno svojstvo moderne zapadne civilizacije.

Prema drugoj tezi, nacifašizam nije posljedica bezlične dominacije rati, tipične za zapadnu civilizaciju, nego naprotiv, podvrgavanja upravo te moderne zapadne racionalnosti ideologiji. Plan takozvanog konačnog rješenja židovskog pitanja na koncu je ipak proizvod karizmatskoga vođe, dakle Hitlera. Čitava nacionalsocijalistička revolucija, prema toj tezi, nije ništa drugo nego revolt protiv moderne civilizacije zasnovane na kulturi prava i sloboda, te je utoliko radikalni prekid sa zapadnom kulturnom tradicijom, a ne njena imanentna istina, kao što su vjerovali Frankfurtovc.

U istom smislu ovo danas dominantno liberalno shvaćanje totalitazma tumači i pojavu komunizma. Boljševička revolucija bila je u krajnjoj konzekvenci tek „titanski napor da se zaustavi invazija zapadne kulture”. Ona je spriječila istočna društva (s izuzetkom Japana) da se uključe u razvoj moderne civilizacije kao kulture prava i sloboda. Tako evropski istok nije upoznao drugog oblika vladavine od istočnjačkog despotizma oličenog u vladavini komunističke birokracije. Komunizam, naposljetku, nije ništa drugo nego puka reakcija na izazov zapadne kulture, dakle i sam jedan antizapadnjački, antimodernistički, istočnjački kulturni fenomen.

Kako onda u tom svjetlu valja shvatiti demokratske revolucije iz 1989, simbolički komprimirane u slici pada Berlinskog zida, odnosno čitav takozvani proces tranzicije, dakle prijelaza iz komunističkog totalitarizma u suvremenu liberalnu demokraciju, koji je danas glavno povijesno obilježje postkomunizma? Nikako drugačije nego kao neku vrstu velike kulturne revolucije. Od Gdanjska krajem sedamdesetih, preko Berlina 1989, pa sve do beogradskog oktobra 2000. traje bez prestanka jedan te isti proces kulturne rewesternizacije postkomunističkih zemalja evropskog istoka, suvremena reconquista u kojoj se zapadna kultura pobjedonosno vraća u prostore s kojih je svojedobno morala odstupiti pred komunističkim barbarstvom.

Tek u tom kontekstu postaje jasno zašto je 5. oktobar morao na Zapadu biti shvaćen kao „pad posljednje cigle Berlinskog zida”, a Milošević kao posljednji evropski komunist i luđak. Zato da bi unutarinja politička proturječja zapadne demokraci-

je mogla biti projicirana u njen izvanjski kulturni element. U tom smislu nema nikakve bitne razlike između pojmova Balkana i komunizma. Oboje su u istom kulturalističkom kodu ono Drugo Evrope odnosno Zapada. Stoga je srpski narod 5. oktobra, ušavši u Skupštinu, jednim jedinim korakom izašao ne samo iz komunizma, nego i iz Balkana. Njegova politička reintegracija u Evropu i svijet, koja je neposredno uslijedila, izravna je posljedica tog u osnovi kulturnog čina. Petog se oktobra u Beogradu nije dogodilo ništa više od jedne zakašnjele, provincijalne kulturne revolucije. Srbi su toga dana prestali biti ono Drugo Zapada, ali samo zato da bi politika kao ono Drugo kulture to ostala.